

ELŻBIETA MARIA GROT¹

DOKTOR FRANCISZEK LEON KRĘCKI (1883–1940), DZIAŁACZ
MŁODOKASZUBSKI I OBRONCA PRAW POLAKÓW W WOLNYM
MIEŚCIE GDAŃSKU STRACONY W OBOZIE STUTTHOF W 1940 ROKU

Celem niniejszego artykułu – przedstawiającego sylwetkę dra Franciszka Leona Kręckiego, jednego z najbardziej zasłużonych bojowników o niepodległość Pomorza i Kaszub, działacza ruchu młodokaszubskiego, a w okresie istnienia Wolnego Miasta Gdańska wybitnego obrońcy praw polskich – jest nie tylko przypomnienie jego zasług dla Pomorza w stulecie odzyskania niepodległości przez państwo polskie i w dziewięćdziesiątą rocznicę założenia Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, ale przede wszystkim wyjaśnienie okoliczności i ustalenie daty jego śmierci, ponieważ jak dotąd brak w tej sprawie jedności w ukazujących się biografiach i publikacjach. Dotychczas podawano, że dr Kręcki zginął rozstrzelany w obozie Stutthof podczas egzekucji wybitnych Gdańszczan 11 stycznia lub 22 marca 1940 roku.

Koleje życia dra Kręckiego znane są z licznych biogramów publikowanych przez różnych autorów, począwszy od Mariana Pelczara², przez Józefa Borzyszkowskiego, Andrzeja Bukowskiego, Elżbietę Grot, Łukasza Grzędzickiego, Bolesława Hajduka, Edmunda Kotarskiego, na Stanisławie Mikosie kończąc³. Szereg interesujących

¹ Muzeum Stutthof, e-mail: elzbieta.grot@stutthof.org.

² M. Pelczar, *Dr Franciszek Kręcki*, „Dziennik Bałtycki” 1946, nr 110; tenże, *Kręcki Franciszek (1883–1940)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 279–298.

³ J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Franciszek Kręcki (1883–1940) – prawnik i bankowiec, redaktor „Gryfa” i skarbnik Towarzystwa Młodokaszubów, działacz wielu instytucji i organizacji polskich w Gdańsku* [w:] *Młodokaszubi. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2012, s. 195–202; A. Bukowski, *Franciszek Kręcki* [w:] *Kalendarz Gdański na rok 1971*, Gdańsk 1970, s. 246–248; E. Grot, *Kręcki Franciszek Leon (1883–1940), doktor praw, bankowiec, publicysta, inicjator i współzałożyciel harcerstwa w Wolnym Mieście Gdańsku, przewodniczący Zarządu Oddziału – Okręgu ZHP w Gdańsku (1935–1939)* [w:] *Harcerski słownik biograficzny*, red. J. Wojtyca, t. 1, Warszawa 2006, s. 99–103; Ł. Grzędzicki, *Franciszek Leon Kręcki – odkrywany bohater kaszubskiej drogi do niepodległości*, „Pomerania” 2018, nr 4; tenże, *Rok Franciszka Kręckiego. Bankowiec komendantem pomorskiego powstania?*, „Pomerania” 2018, nr 3; B. Hajduk, *Kręcki Franciszek, pseud. Bobrius (1883–1940), prawnik, bankowiec, działacz instytucji i organizacji polskich na Pomorzu Gdańskim* [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, t. 2, Gdańsk 1994, s. 505–507; tenże, *Franciszek Leon*

informacji na temat dra Kręckiego można znaleźć w opracowanej przez Borzyszkowskiego obszernej biografii historycznej na temat działalności przywódcy ruchu młodokaszubskiego dra Aleksandra Majkowskiego, w pracy historycznej Janusza Kutty, przedstawiającej kształtowanie się wzajemnych stosunków społecznych i politycznych pomiędzy Kaszubami a państwem polskim w latach 1920–1939, oraz w książce Henryka Stępniaaka, który przedstawił szczegółową charakterystykę działalności ludności polskiej Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920–1939⁴. Ciekawe informacje o życiu dra Kręckiego przedstawiła Mirosława Walicka na podstawie relacji Wandy Marlewskiej, pracownicy Banku Kwilecki i Spółka w latach 1919–1939⁵. Interesujący szkic biograficzny Marii Bobrius-Kręckiej, siostry dra Kręckiego, ukazał się w zbiorze szkiców biograficznych wybitnych działaczy młodokaszubskich⁶. W 2018 roku w związku z obchodami stulecia odzyskania niepodległości Polski Grot opublikowała książkę popularno-naukową na temat kaszubskiej drogi do niepodległości Polski dra Kręckiego, którą przygotowała na podstawie zachowanych dokumentów i zdjęć przechowywanych w Bibliotece Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk w Gdańsku, Archiwów Muzeum Stutthof i Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku oraz zbiorów Towarzystwa Przyjaciół Gdańska i rodzin Polonii gdańskiej⁷. W innych publikacjach można znaleźć jedynie pojedyncze wzmianki o drze Kręckim⁸.

O tragedii Polaków z Wolnego Miasta Gdańska pisali Edward Cichy, Elżbieta Grot, Piotr Mickiewicz i Piotr Semków⁹. W wielu publikowanych biografiach i opracowaniach

---

Kręcki (1883–1940), działacz wielu organizacji i instytucji polskich [w:] *Działacze polscy i przedstawiciele RP w Wolnym Mieście Gdańsku*, „Pomorze Gdańskie” 1974, nr 9, s. 94–103; E. Kotarski, *Kręcki Franciszek Leon* [w:] *Encyklopedia Gdańska*, Gdańsk 2012, s. 537–538; S. Mikos, *Kręcki Franciszek* [w:] *Pomorscy patroni ulic Trójmiasta*, red. S. Gierszewski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1977, s. 152–163.

⁴ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – Wejherowo 2003; J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita i Kaszuby 1920–1939*, Bydgoszcz 2003; H. Stępniaak, *Ludność polska w Wolnym Mieście Gdańsku (1920–1939)*, Gdańsk 1991.

⁵ M. Walicka, *Młodość pani Wandy* [w:] G. Danielewicz, M. Koprońska, M. Walicka, *Polki w Wolnym Mieście Gdańsku*, Gdańsk 1985, s. 21–33.

⁶ J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Maria Kręcka (1887–1937) – nauczycielka, działaczka społeczno-kulturalna, animatorka życia kaszubskiego w Wejherowie* [w:] *Młodokaszubi...*, s. 187–192.

⁷ E.M. Grot, *Doktor Franciszek Leon Kręcki – odkrywany bohater kaszubskiej drogi do niepodległości Polski*, Gdańsk 2018.

⁸ A. Drzycimski, *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku w latach 1920–1939. Polityka Senatu Gdańskiego wobec ludności polskiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978; A. Gąsiorowski, *Szare Szeregi na Pomorzu 1939–1945*, Wąbrzeźno 1998; S. Mikos, *Polacy na politechnice w Gdańsku w latach 1904–1939*, Warszawa 1989; R. Wapiński, *Życie polityczne Pomorza w latach 1920–1939*, Warszawa – Poznań – Toruń 1983.

⁹ E. Cichy, *Faszyzm w Gdańsku 1930–1945*, Toruń 2002; E. Grot, *Eksterminacja i represje wobec Polonii gdańskiej w latach 1939–1940* [w:] *Materiały z konferencji „Od Westerplatte do Norymbergii. Druga wojna światowa we współczesnej historiografii, muzealnictwie i edukacji”*, Muzeum Stutthof, 2–5 września 2009 roku, Sztutowo 2009, s. 23–32; P. Mickiewicz, *Wolne Miasto Gdańsk w koncepcjach*

autorzy są zgodni co do miejsca śmierci dra Kręckiego, brak natomiast jednomyślności co do daty śmierci – jedni podają datę 11 stycznia 1940 roku, drudzy 22 marca 1940 roku.

O egzekucji wybitnych polskich działaczy z Gdańska i Pomorza 22 marca 1940 roku pisał Krzysztof Dunin-Wąsowicz, były więzień obozu Stutthof i historyk, w pierwszej monografii o obozie opublikowanej w 1966 roku, nie wspominając jednak ani jednym zdaniem o wcześniejszej egzekucji z 11 stycznia 1940 roku, ponieważ zbiorową mogiłę 23 Polaków Gdańszczyzan odkryto dopiero w maju 1979 roku. Autor ograniczył się do podania krótkiej – i niedokładnej – informacji, że w egzekucji 22 marca 1940 roku zginęło 63 polskich więźniów (w istocie było ich 67), i do opublikowania 12 nazwisk, wśród których znajdowały się między innymi nazwiska później ustalonych ofiar egzekucji 11 stycznia 1940 roku, powołując się na wspomnienia ks. Wojciecha Gajdusa, więźnia niemieckich nazistowskich obozów koncentracyjnych Stutthof i Sachsenhausen, oraz na dane biograficzne dwóch Gdańszczyzan, dra Stefana Goldmanna i Wilhelma Grimsmanna, rozstrzelanych 22 marca 1940 roku. W opracowaniu tym nie wymieniono nazwiska dra Kręckiego. Autor nie zapoznał się z protokołami z ekshumacji Polskiego Czerwonego Krzyża, podczas której od 28 listopada do 4 grudnia 1946 roku wydobyto ze zbiorowej mogiły 67 zwłok mężczyzn, spośród których członkowie rodzin rozpoznali 26. Wynikiem prowadzonego śledztwa pod kierunkiem sędziego Antoniego Zachariasiewicza, przewodniczącego ówczesnie działającej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Gdańsku, było ustalenie nazwisk 54 spośród 67 ofiar, wśród których nie było nazwiska dra Kręckiego. Ponadto 13 zwłok pozostało niezidentyfikowanych. W siódmą rocznicę ich śmierci, 4 kwietnia 1947 roku, odbył się uroczysty pogrzeb 67 Polaków Gdańszczyzan i Pomorzian, podczas którego zostali oni pochowani na Cmentarzu Ofiar Terroru Hitlerowskiego – Pomniku Bohaterów na gdańskiej Zaspie¹⁰.

Znamienne, że w listopadzie 1946 roku w prasie Wybrzeża podano informację o odkryciu w Nadleśnictwie Stegna dwóch zbiorowych mogił. Z powodu braku pomp ekshumacja zwłok z drugiego grobu zalanego wodą nie odbyła się. Po osądzeniu w 1948 roku przed Narodowym Trybunałem w Gdańsku za zbrodnie popełnione na Pomorzu Gdańskim w latach 1939–1945 Alberta Forstera na wiele lat zapomniano o konieczności przeprowadzenia ekshumacji zwłok z drugiej mogiły¹¹.

wojskowych i polityce II Rzeczypospolitej, Toruń 2000; P. Semków, *Dzieje Sopotu*, t. 2: 1939–1945, Gdańsk 2003; tenże, *Polityka Trzeciej Rzeszy wobec ludności polskiej na terenie byłego Wolnego Miasta Gdańska*, Toruń 2001.

¹⁰ Archiwum Zarządu Głównego Polskiego Czerwonego Krzyża w Warszawie (dalej: AZG PCK Warszawa), Protokoły z ekshumacji ze zbiorowej mogiły 67 osób rozstrzelanych 22 marca 1940 roku w pobliżu obozu Stutthof przeprowadzonej w dniach od 28 listopada do 4 grudnia 1946 roku w Nadleśnictwie Stegna; Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu, Instytut Pamięci Narodowej w Gdańsku (dalej OKŚZPNP IPN), Akta śledztwa w sprawie rozstrzelania Polaków 11 stycznia i 22 marca 1940 roku w obozie Stutthof, WZ 5.2017.Zn.; K. Dunin-Wąsowicz, *Obóz koncentracyjny Stutthof*, Gdynia 1966, s. 56–57; ks. W. Gajdus, *Nr 20 998 opowiada*, Kraków 1962; R. Bolduan, *Krwawy Wielki Piątek*, „Dziennik Bałtycki” 1965, nr 69, s. 3.

¹¹ *Ekshumacja pomordowanych Gdańszczyzan. Identyfikacja zwłok jest prawie niemożliwa*, „Dziennik Bałtycki” 1946, nr 332; E. Grot, *Egzekucja w Wielki Piątek w obozie Stutthof w 1940 roku*, „Biuletyn

Kluczowe znaczenie dla ustalenia okoliczności przeprowadzenia w obozie Stutthof w 1940 roku dwóch egzekucji oraz nazwisk ofiar miał rok 1979. W wyniku prac poszukiwawczych podjętych przez Andrzeja Chudego przy współpracy z powołanym 12 marca 1962 roku Muzeum Stutthof w Nadleśnictwie Stegna odkryto zbiorową mogiłę osób rozstrzelanych w styczniowej egzekucji. Znajdowała się ona w pobliżu miejsca, w którym 22 marca 1940 roku esesmani rozstrzelali 67 osób. Ówczesna Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku po przeprowadzeniu czynności ekshumacyjnych i śledczych w komunikatach publikowanych na łamach „Dziennika Bałtyckiego” pod koniec 1979 roku podała nazwiska 16 osób rozstrzelanych przez Niemców w egzekucji 11 stycznia 1940 roku, w tym dra Kręckiego¹².

Z odkryciem zbiorowej mogiły w Nadleśnictwie Stegna zbiegło się zaplanowanie w 1979 roku modernizacji i przebudowy cmentarza na Zaspie według projektu artysty Wiktora Tołkina, którą rozpoczęto w latach osiemdziesiątych. W tym czasie Chudy razem z Krzysztofem Steyerem, pracownikiem Muzeum Stutthof, rozpoczął prace nad ustaleniem listy ofiar niemieckich narodowych socjalistów pochowanych na tym cmentarzu w latach 1939–1945 w oparciu o zachowane archiwalia w Muzeum Stutthof, księgę cmentarną na Zaspie prowadzoną przez grabarza oraz relacje świadków i byłych więźniów obozu Stutthof. W efekcie ustalono imiona i nazwiska 2157 ofiar – w większości byli to więźniowie obozu Stutthof, w tym 1608 Polaków i 549 osób innych narodowości, między innymi 203 Żydów i 109 Rosjan. Na cmentarzu na Zaspie według protokołu z 1951 roku znaleziono jednak szczątki 17 081 osób¹³, choć napisy na głównej tablicy informują, że w tym miejscu spoczywa 20 000 ofiar. Chudy był pierwszą osobą, która ustaliła nazwiska 23 Polaków rozstrzelanych 11 stycznia 1940 roku. Wśród ofiar tej egzekucji uwzględnił nazwisko dra Kręckiego. Lista ta została opracowana na podstawie badań porównawczych protokołów z ekshumacji z 1946 roku i 1979 roku oraz relacji byłych więźniów obozu Stutthof i nielicznych niemieckich dokumentów znajdujących się w posiadaniu rodzin ofiar. Opracowanie Chudego posłużyło do imiennego upamiętnienia ofiar na cmentarzu na gdańskiej Zaspie i do postawienia symbolicznych pomników osobom rozstrzelanym 11 stycznia 1940 roku¹⁴.

W 1987 roku Maria Elżbieta Jezierska opublikowała w „Zeszytach Muzeum Stutthof” obszerny artykuł na temat osób straconych w obozie Stutthof. Opierając się na wynikach badań Chudego przedstawiła listę 23 Polaków straconych 11 stycznia 1940 roku,

---

Fundacji Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej oraz Wojskowej Służby Polek” 2008, nr 1, s. 28.

¹² Komunikaty Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (dalej: OKBZH) w Gdańsku opublikowane w „Dzienniku Bałtyckim” w dniach 20 listopada i 10 grudnia 1979 roku.

¹³ Ks. Leszek Jażdżewski, *Nekropolia Męczenników II wojny światowej. Historia cmentarza na Zaspie*, Gdańsk 2012, s. 164.

¹⁴ Archiwum Muzeum Stutthof (dalej: AMS) w Sztutowie, Protokoły z ekshumacji z 1979 roku; zob. lista ustalonych nazwisk osób rozstrzelanych 11 stycznia 1940 roku w obozie Stutthof w: A. Chudy, *Cmentarz Zaspa*, Gdańsk 1980, maszynopis w zbiorach AMS.

na której figuruje dr Kręcki¹⁵. Próbę opisanego procesu identyfikacji ofiar po ekshumacji z maja 1979 roku na przykładzie badania przez ekspertów czaszek należących do dwóch ofiar – kupca Gustawa Kramera, mieszkańca Gdyni, i starszego asesora kolejowego Jana Masłocha – podjął Andrzej Gąsiorowski, wskazując na trudności badawcze w identyfikacji pozostałych ofiar¹⁶. Grot w książce poświęconej sylwetkom błogosławionych więźniów obozu Stutthof opisała między innymi fakty dotyczące śmierci gdańskich księży Franciszka Rogaczewskiego, Bronisława Komorowskiego i Mariana Góreckiego, z których pierwszy zginął w egzekucji 11 stycznia 1940 roku, a dwaj pozostali 22 marca 1940 roku¹⁷. Janina Grabowska-Chałka w informatorze historycznym po Muzeum Stutthof w Sztutowie wydany w 2004 roku opublikowała 16 nazwisk z pierwszej egzekucji, w tym nazwisko dra Kręckiego, i 54 nazwiska z drugiej egzekucji, ustalone na podstawie badań z 1979 roku¹⁸.

Kolejny badacz losów polskich więźniów politycznych w obozie Stutthof w latach 1939–1945, Marcin Owiński, wspominał o aresztowaniach Polaków w Gdańsku we wrześniu 1939 roku i pierwszych transportach Polaków Gdańszczan do obozu Stutthof jesienią 1939 roku, lecz w przypadku egzekucji z 11 stycznia i 22 marca 1940 roku ograniczył się do podania krótkiej informacji o opublikowaniu przez Brunona Zwarzę zbiorczej listy 68 rozstrzelanych wybitnych działaczy polskich z Gdańska bez podania ich nazwisk, lecz z wyszczególnieniem zawodów: adwokatów, księży, kolejarzy, kupców itp. Autor przyjął, że rozstrzelanych 22 marca 1940 roku było 68, mimo że protokoły z 1946 roku wskazywały na wydobyte z zbiorowej mogiły 67 zwłok, a ponadto znane były wyniki badań z 1979 roku. Tymczasem Zwarra opublikował nazwiska 68 osób spośród 90 ofiar rozstrzelanych w dwóch egzekucjach bez wskazania na to, kto w której zginął. Owiński w książce poświęconej dziejom gminy, gromady i miejsca pamięci w Sztutowie w latach 1945–1962 opublikowanej w 2015 roku wspominał jednym zdaniem o odnalezieniu dwóch zbiorowych mogił w listopadzie 1946 roku w Nadleśnictwie Stegna, dołączając fragment komunikatu prasowego o pomocy Niemki Marii Brand, która była bezpośrednim świadkiem rozstrzelania 67 więźniów, a po dokonanej przez esesmanów zbrodni oznaczyła to miejsce¹⁹.

W 2008 roku Grot podjęła się szerszego opisanego okoliczności obu egzekucji, wyjaśniając wiele wątków tej sprawy oraz podając przyczyny rozstrzelania straconych

¹⁵ Archiwum Zarządu Głównego PCK (dalej: AZG PCK) w Warszawie, Protokoły z ekshumacji z maja 1979 roku w Nadleśnictwie Stegna; A. Chudy, *Cmentarz...*; M.E. Jezierska, *Straceni w obozie Stutthof*, „Stutthof. Zeszyty Muzeum” 1987, nr 7, s. 110, 115.

¹⁶ A. Gąsiorowski, *Szare Szeregi...*, s. 37 – autor podaje, że dr Kręcki zginął w 1940 roku w obozie Stutthof; tenże, *Wielki Krwawy Piątek. 55. rocznica egzekucji w Stutthofie*, „Gazeta Żuławska” 1995, nr 12, s. 1, 8–9.

¹⁷ E. Grot, *Błogosławieni męczennicy obozu Stutthof*, Gdańsk 1999, s. 19–38.

¹⁸ J. Grabowska-Chałka, *Stutthof Informator Historyczny. Przewodnik*, Gdańsk – Sztutowo 2004, s. 151–152.

¹⁹ M. Owiński, *Naznaczeni. Stutthof – Obozy – Sztutowo w latach 1945–1962. Dzieje gminy, gromady i miejsca pamięci*, Muzeum Stutthof w Sztutowie 2015, s. 164; *Ekshumacja pomordowanych Gdańszczan....*

w nich osób²⁰. Z kolei Danuta Drywa w książce na temat akcji oczyszczania, tak zwanej *Säuberungsaktion* – polegającej na przeprowadzaniu przez Niemców przy użyciu Wehrmachtu oraz jednostek SS, SA i policji masowych aresztowań Polaków po zajęciu Pomorza Gdańskiego jesienią 1939 roku – poświęciła jeden podrozdział egzekucjom z 11 stycznia i 22 marca 1940 roku. Walorem tego podrozdziału jest podjęta tam przez autorkę próba opisanego wybranych sylwetek ofiar, publikacja ich zdjęć, listów pisanych z obozu Stutthof do rodzin, nielicznych dokumentów niemieckich, aktów zgonów, pisma Niemieckiego Czerwonego Krzyża informującego o śmierci polskiego dziennikarza Henryka Wieczorkiewicza 22 marca 1940 roku, pisma gdańskiego gestapo w sprawie śmierci Konrada Łysakowskiego oraz pisma komendatury obozu Stutthof w sprawie Alfonsa Papki, asystenta Poczty Polskiej w Gdańsku. Autorka opublikowała 16 nazwisk osób rozstrzelanych 11 stycznia 1940 roku według stanu wiedzy z 1979 oraz przedstawiła postać dra Kręckiego w oparciu o artykuł Mariana Pelczara opublikowany na łamach „Dziennika Bałtyckiego” w 1946 roku²¹. Aktualną listę ustalonych przez Oddziałową Komisję Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Gdańsku nazwisk 23 ofiar rozstrzelanych 11 stycznia 1940 roku opublikowała Grot w artykule poświęconym męczeństwu błogosławionych księży gdańskich w obozie Stutthof oraz w najnowszej publikacji z 2018 roku na temat dra Kręckiego. Ta sama autorka wcześniej pisała na temat niemieckich represji wobec Polaków Gdańszczan w latach 1939–1940²².

Trudności z ustaleniem nazwisk ofiar oraz daty i miejsca egzekucji 23 Polaków Gdańszczan wynikały ze zniszczenia przez esesmanów dokumentacji personalnej tych osób, pierwszych ksiąg ewidencyjnych, w których rejestrowano przyjmowanych do obozu Stutthof więźniów. W częściowo zachowanej dokumentacji obozowej brak jest w większości przypadków śladów potwierdzających nie tylko ich pobyt w obozie Stutthof, ale i zgon w wyniku rozstrzelania. O ich śmierci esesmani nie powiadomili urzędów stanu cywilnego ani w Gdańsku, ani w Sztutowie, próbując zatrzeć wszelkie ślady. Jak wynika z dokumentów niemieckich znajdujących się w posiadaniu niektórych rodzin ofiar rozstrzelanych 11 stycznia i 22 marca 1940 roku, informacje na ten temat znajdowały się w posiadaniu tajnej policji państwowej gestapo w Gdańsku urzędującej przy Neugarten 27 (obecnie ul. Ogrodowa). Należy podkreślić, że poinformowane zostały tylko te rodziny, które pisały do niemieckich urzędów lub prosiły znajomych Niemców pracujących w urzędach, jednostkach wojskowych i instytucjach o napisanie pisma do Niemieckiego Czerwonego Krzyża z prośbą o ustalenie losu ich bliskich. W tych przypadkach dokonano wpisów w Urzędzie Stanu Cywilnego w Gdańsku

²⁰ E. Grot, *Egzekucja...*, s. 19–32.

²¹ D. Drywa, *Säuberungsaktion na Pomorzu Gdańskim w świetle dokumentów KL Stutthof (1939–1942)*, Sztutowo 2015, s. 237–272, 244–246 – autorka podała jako datę śmierci dra Kręckiego 11 stycznia 1940 roku.

²² AOKŚZPNP IPN Gdańsk, Akta śledztwa w sprawie rozstrzelania więźniów obozu Stutthof 11 stycznia i 22 marca 1940 roku, WZ 5.2017.Zn.; E. Grot, *Doktor Franciszek Leon Kręcki...*, s. 117; też, *Męczeństwo błogosławionych księży gdańskich w pamięci świadków – Polonii i więźniów obozu Stutthof*, „Zeszyty Muzeum Stutthof” 2017, nr 5, s. 117–143; też, *Eksterminacja i represje...*, s. 23–32.

albo w niektórych dokumentach obozu Stutthof w 1942 i 1944 roku. Na uwagę zasługuje pismo komendantury obozu adresowane do żony rozstrzelanego Alfonsa Papki, Katarzyny Papki, datowane na 7 lutego 1942 roku, podpisane z upoważnienia przez komendanta SS-Hauptsturmführera Richarda Reddiga, w którym informowano, że jej mąż został rozstrzelany 22 marca 1940 roku za nielegalne posiadanie broni, mimo że w akcie zgonu wystawionym po dwóch latach, 23 kwietnia 1942 roku, podano jako przyczynę śmierci nagły atak serca²³.

W przypadku dra Kręckiego jedynie relacje byłych więźniów obozu Stutthof, którzy osobiście znali go z działalności w Gdańsku, oraz ustalenia Oddziałowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu IPN w Gdańsku wskazują na wykonanie na nim wyroku śmierci podczas egzekucji 11 stycznia 1940 roku. Piotr Mickiewicz, opisując w swojej książce koncepcje wojskowe i politykę II Rzeczypospolitej Polskiej wobec Wolnego Miasta Gdańska, w jednym z rozdziałów szczegółowo przedstawił działania inwigilacyjne policji gdańskiej wobec Polaków zrzeszonych w tajnych organizacjach przysposobienia wojskowego, których celem było przygotowanie ich do obrony na wypadek wybuchu wojny. We wrześniu 1939 roku doszło do masowych aresztowań Polaków mieszkających w Wolnym Mieście Gdańsku znajdujących się na niemieckich listach proskrypcyjnych przygotowywanych kilka lat przed wybuchem wojny, w tym dra Kręckiego. W opinii niemieckiego policyjnego sądu doraźnego Standgericht, który zebrał się w obozie Stutthof po raz pierwszy w styczniu 1940 roku, 23 skazanych na śmierć przez rozstrzelanie wybitnych działaczy było groźnymi przeciwnikami politycznymi. I rzeczywiście, całe życie dra Kręckiego, pełne poświęcenia dla rozwoju ruchu młodokaszubskiego, sprawy narodowej i obrony praw polskich w Wolnym Mieście, świadczyło o jego wybitnych zasługach dla polskośći.

Na uwagę zasługuje książka ks. Leszka Jażdżewskiego, opisująca szczegółowo historię cmentarza na Zaspie. Mimo że w publikowanych spisach ofiar z 11 stycznia i 22 marca nie znajdziemy nazwiska dra Kręckiego, prawdopodobnie przez niedopatrzenie autora, jest to jak dotąd jedyne studium zawierające takie bogactwo informacji o pochowanych tam osobach²⁴.

Wiedzę na temat dra Kręckiego wzbogacają zdjęcia rodzinne i dokumentujące jego działalność społeczną w polskich organizacjach, jedyny zachowany artykuł opublikowany w polskim czasopiśmie „Gryf” w 1911 roku, kartka własnoręcznie napisana przez dra Kręckiego, sprawozdania Macierzy Szkolnej działającej w Wolnym Mieście Gdańsku, pod którymi się podpisywał, i inne dokumenty przechowywane w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Na uwagę zasługują także wzmianki zawarte w „Rocznikach Gdańskich” wydawanych w Gdańsku przez Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki, relacje byłych więźniów obozu Stutthof przechowywane w archiwum Muzeum Stutthof w Sztutowie oraz akta śledztwa w sprawie rozstrzelanych wybitnych działaczy Polaków Gdańszczan znajdujące się w Oddziałowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku.

²³ D. Drywa, *Säuberungsaktion na Pomorzu Gdańskim...*, s. 267–268.

²⁴ Ks. Leszek Jażdżewski, *Nekropolia Męczenników...*

Dzięki wszystkim tym źródłom można przedstawić pełniejszy obraz życia dra Kręckiego i jego rodziny.

Kręcki urodził się 16 kwietnia 1883 roku w Borzestowie koło Kartuz w znanej rodzinie kupca i działacza ruchu młodokaszubskiego Konstantego Kręckiego i Lukrecji Bobrius z Warzewskich. Lata szkolne spędził w Kościerzynie, dokąd przeprowadziła się jego rodzina. Ojciec Kręckiego był właścicielem domu w Kościerzynie, działaczem młodokaszubskim, członkiem kościerskiej Spółki Parcelacyjnej (1904–1910) oraz „Straży Towarzystwa ku obronie spraw ekonomicznych i społecznych” (1905–1914). Od 1906 roku wchodził w skład zarządu spółki „Dom Kaszubski”, przekształconej w 1909 roku w Towarzystwo „Bazar” z o.o., którego celem było zbudowanie Domu Kaszubskiego w Kościerzynie. Pełnił także obowiązki dyrektora Banku Ludowego²⁵. Zmarł przedwcześnie 4 czerwca 1917 roku w Kościerzynie.

Siostra Kręckiego, Maria Lukrecja, urodzona 14 czerwca 1887 roku w Borzestowie, uczyła się w Zakładzie Najświętszej Marii Panny Anielskiej w Kościerzynie, bastionie polskości w zaborze pruskim. Po zdaniu matury 20 marca 1908 roku w Gdańsku studiowała we Fryburgu i Francji. Razem z bratem drem Kręckim należała do ruchu młodokaszubów, a po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie do założonego w Toruniu w 1921 roku „Bractwa Pomorskiego”²⁶. W latach 1920–1937 uczyła języka francuskiego w Państwowym Gimnazjum Męskim im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie. Była wybitną animatorką życia kulturalnego oraz założycielką szkolnego koła teatralnego, które z dużym powodzeniem wystawiało sztuki kaszubskich autorów, między innymi Jana Karnowskiego, ks. Bernarda Sychty i Hieronima Derdowskiego. Zainicjowała założenie oddziału Towarzystwa Czytelni Ludowych w Wejherowie, działała w harcerstwie, Białym Krzyżu i Kole Łączności z Rodakami na Obczyźnie. W 1935 roku stanęła na czele zarządu Towarzystwa Miłośników Sceny i przyczyniła się do powstania Teatru Kaszubskiego im. Hieronima Derdowskiego w Wejherowie. Jej aktywną działalność prowadzoną z wielkim zaangażowaniem i pasją przerwała, podobnie jak było w przypadku jej ojca, przedwczesna śmierć. Zmarła 17 sierpnia 1937 roku w wieku 50 lat w Wejherowie, tam też została pochowana na Starym Cmentarzu obok swojej matki Lukrecji Bobrius-Kręckiej (ur. 24 września 1848 roku, zm. 6 marca 1922 roku)²⁷.

Młodsza siostra dra Kręckiego, Stefania, pełniła funkcję skarbnika założonego w 1909 roku Towarzystwa Czytelni Polskiej w Kościerzynie, z którego inicjatywy otworzono czytelnię i bibliotekę dla polskich mieszkańców tego miasta²⁸. W latach międzywojennych była właścicielką sklepu z kapeluszami w Wejherowie. Brat Kręckiego zamieszkał w Niemczech. Trzecia siostra, Helena, wyszła za mąż za Jana Miraua. Mieszkała w Różynach koło Pruszcza Gdańskiego. Z ich związku urodziły się Maria,

²⁵ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 221, 232, 239–240.

²⁶ Tamże, s. 552.

²⁷ J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi...*, s. 187–192; E.M. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki...*, s. 24–27. Dwa groby matki i siostry dra Kręckiego odnalazł Radosław Kamiński na Starym Cmentarzu w Wejherowie i zrobił zdjęcia ukazujące ich obecny stan zachowania.

²⁸ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 290.

Helena, Stefan i Franciszek. Po śmierci Jana Miraua dr Kręcki opiekował się Heleną i jej dziećmi, wspierając finansowo ich utrzymanie i naukę. Nigdy się nie ożenił. Pozostał osobą samotną i niezależną²⁹. Jego siostrzenica Maria Mirau została w okresie Wolnego Miasta Gdańska nauczycielką w szkole senackiej w Oliwie, a siostrzeniec Stefan doktorem medycyny, internistą, neurologiem i kardiologiem. Wszyscy troje działali w polskim harcerstwie w Gdańsku. Stefan pełnił funkcję opiekuna Pierwszej Drużyny Harcerzy im. Zygmunta Augusta, a jego obydwie siostry, Maria i Helena, weszły w skład Pierwszej Drużyny Harcerzek im. Emilii Plater³⁰.

Kręcki uczył się do Gimnazjum w Kościerzynie, a następnie do Gimnazjum Chełmińskiego, w którym zaangażował się w działalność tajnej organizacji filomatów. Konsekwencje tego poniósł jego przyjaciel Bernard Filarski, który po procesie toruńskim w 1901 roku został wydalony ze szkoły i skazany na karę tygodnia więzienia³¹. Kręcki po zdaniu matury w 1902 roku w latach 1902–1905 studiował prawo na uczelniach w Berlinie, Królewcu i Heidelbergu, pełniąc rolę duchowego przywódcy polskich studentów pochodzących z Pomorza. Stopień doktora praw uzyskał 3 kwietnia 1906 roku na Uniwersytecie im. Carola Ruperta w Heidelbergu.

Kręcki zamierzał otworzyć własną kancelarię adwokacką. Po tym, jak władze pruskie nie wyraziły zgody na jej otwarcie, dzięki uzyskanej na uczelni berlińskiej dodatkowej specjalności z dziedziny bankowości w 1907 roku rozpoczął pracę zawodową jako jeden z dyrektorów w polskiej firmie zbożowej Dom Handlowy i Komisowy „Ceres” sp. z o.o. w Gdańsku z siedzibą przy Hundegasse 21 (obecnie ul. Ogarna). Firma zajmowała się eksportem materiałów rolniczych do Królestwa Polskiego oraz importowaniem stamtąd zboża, pasz i nasion dla rolników i przemysłowców na Pomorzu.

Pod zaborem pruskim dr Kręcki dał się poznać jako aktywny działacz społeczny w grupie działającej pod kierunkiem przywódcy młodokaszubów, dra Majkowskiego. Głównym ich celem była walka o odrodzenie Kaszubów w duchu polskim. Kręcki został jednym z pierwszych członków Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego „Verein für Kaschubische Volkskunde”, założonego 21 września 1907 roku przez etnografa i pisarza Izydora Gulgowskiego i wybitnego lingwistę z Kartuz Friedricha Lorentza. Celem towarzystwa było prowadzenie badań nad sztuką i kulturą ludową Kaszubów i ludności pomorskiej. Wyniki badań publikowano na łamach czasopisma „Mitteilungen”, wydawanego do chwili wybuchu I wojny światowej³².

²⁹ Relacja Marii Chodakowskiej z domu Filarskiej w zbiorach autorki.

³⁰ Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk (dalej BG PAN), Spisy członków pierwszych polskich drużyn harcerskich w Wolnym Mieście Gdańsku; G. Danielewicz, *W kręgu Polonii gdańskiej*, Gdańsk 1966; G. Danielewicz, M. Koprowska, M. Walicka, *Polki...*; E. Grot, *Stefan Mirau. Harcerz, lekarz, działacz Polonii Gdańskiej* [w:] *Harcerskie historie*, red. J. Grzywacz, B. Radys, G. Ruta, D. Szczecina, Jastrzębie Zdrój 2010, s. 282–288.

³¹ J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi...*, s. 118.

³² J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 243–244; C. Obracht-Prondzyński, *Ruch kaszubsko-pomorski. Ludzie – instytucje – idee. Kaszëbskò-pòmòrskò rësznota. Lëdze – instytucje – deje*, Gdańsk/Gduńsk 2016, s. 74–90.

W latach 1908–1912 Kręcki wspierał finansowo jedyne kaszubskie czasopismo „Gryf” o profilu literacko-naukowym, wydawane w Kościerzynie i rozprowadzane na Pomorzu, które powstało z inicjatywy dra Majkowskiego. Publikowano w nim artykuły podkreślające ściśle związki Kaszubów z kulturą polską. Autorzy poprzez przekazywane w piśmie treści próbowali przeciwdziałać pruskiej akcji germanizacyjnej na Pomorzu. W 1909 roku w celu zapewnienia czasopismu podstawy materialnej powołano Spółkę Wydawniczą w Kościerzynie, w której Kręcki pełnił funkcję członka zarządu razem z Majkowskim. Udziałowcami i założycielami tej spółki zostali dr Bernard Filarski, ks. Wacław Wojciechowski, ks. Józef Wrycza, ks. dr Kamil Kantak, dr inż. Józef English i adwokat Ignacy Brejski. Siedzibę wydawnictwa najprawdopodobniej w kwietniu 1911 roku, po jej zarejestrowaniu 22 marca, przeniesiono z Kościerzyny do Gdańska. Redakcja „Gryfa” znajdowała się przy Hundegasse. Formalnie Kręcki od 1 października 1911 roku do końca sierpnia 1912 roku prowadził redakcję czasopisma samodzielnie i finansował jego wydawanie. W numerze za miesiąc od października do grudnia 1911 roku opublikował swój artykuł *Przed wyborami do parlamentu*³³. Przestrzegał w nim przed kandydatami nie posiadającymi odpowiednich kwalifikacji oraz działalnością partyjną Narodowego Stronnictwa Ludowego mogącą doprowadzić do rozłamu wśród wyborców, a także wskazywał na potrzebę uświadamiania Kaszubów pod względem społecznym i politycznym, zachęcał do kontynuacji pracy kulturalnej, oświatowej i ekonomicznej na Kaszubach oraz do głosowania na kandydatów na posłów znających specyfikę Kaszub³⁴.

W 1910 roku Kręcki wspierał finansowo działalność kulturalną prowadzoną przez Alfonsa Chmielewskiego, właściciela pensjonatu „Quo vadis” w Sopocie, którego znał z czasów nauki w Gimnazjum Chełmińskim i z działalności w kole filomatów. W pensjonacie zorganizowano wieczór kaszubski, podczas którego z wykładem *Obrazy z kultury kaszubskiej* wystąpił dr Majkowski. Dochód z tego spotkania przeznaczono na działającą w Sopocie „Macierz Kaszubska” i czytelnię w Kościerzynie³⁵.

Podczas Zjazdu Młodokaszubów w Gdańsku w dniach 20 i 21 czerwca 1912 roku Kręcki został jednym z członków komitetu organizacyjnego. Wziął udział w powstaniu i ukonstytuowaniu się w tym samym roku Towarzystwa Młodokaszubów, w którym pełnił funkcję skarbnika. Współpracował z tajnym Kółkiem Kaszubsko-Pomorskim działającym od 1911 roku w Warszawie, organizując dla Polaków z Pomorza wycieczki do kraju, zwłaszcza do stolicy i Częstochowy. Przyczynił się do założenia muzeum kaszubskiego w Kościerzynie. Wywierał także duży wpływ na charakter „Gazety Gdańskiej”, organu polskich kół gospodarczych w Gdańsku, publikując na jej łamach artykuły pod pseudonimem „Bobrius”. Współpracował ze znanymi dziennikarzami Polonii gdańskiej, Władysławem Cieszyńskim i Wilhelmem Grimsmannem, oraz z Wiktorem

³³ F. Kręcki, *Przed wyborami do parlamentu*, „Gryf” 1911, nr 10/11/12, s. 209–210 w zbiorach BG PAN.

³⁴ J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 333–336.

³⁵ Tamże, s. 308–309.

Mielnikowem i Jerzym Miecznikowskim. W 1912 roku przez krótki okres był redaktorem „Gazety Gdańskiej”.

W 1912 roku zgodził się kandydować na posła do sejmu pruskiego w okręgu wyborczym kościersko-starogardzko-tczewskim. Z powodu nieosiągnięcia wymaganego prawem wieku trzydziestu lat musiał jednak wycofać swoją kandydaturę.

W czasie I wojny światowej został wcielony do armii pruskiej, w której służył w stopniu sierżanta od 1914 roku do końca listopada 1918 roku. Po powrocie z wojny zaangażował się w działalność niepodległościową na rzecz przyłączenia Pomorza Gdańskiego wraz z Gdańskiem do Polski. Wstąpił do Rad Robotniczo-Żołnierskich. Został mianowany zastępcą podkomisarza i kierownikiem wydziału finansowego utworzonego 13 grudnia 1918 roku Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej na Prusy Królewskie, Warmię i Mazury z siedzibą w Gdańsku, w którym działał razem z adwokatem drem Stefanem Łaszewskim (podkomisarzem), drem Józefem Wybickim (zastępcą podkomisarza, późniejszym pierwszym pomorskim starostą krajowym), hr. Stanisławem Sierakowskim, Brunonem Gabrylewiczem, Józefem Głowackim, Edmundem Jonaszem i adwokatem Romanem Wawrowskim ze Świecia, a następnie z drem Mieczysławem Marchlewskim³⁶. Podkomisariat ten podlegał Naczelnej Radzie Ludowej w Poznaniu. Kręcki współpracował w tym czasie ze sztabem gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego³⁷.

Wiosną 1919 roku, po rozwiązaniu Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku i aresztowaniu wielu polskich działaczy, władze pruskie wszczęły postępowanie sądowe pod zarzutem zdrady stanu przeciwko Kręckiemu, Łaszewskiemu i Gabrylewiczowi³⁸. Wówczas Kręcki wszedł w skład zakonspirowanego Podkomisariatu powołanego w sierpniu 1919 roku przez Naczelną Radę Ludową w Poznaniu. Udostępniał lokal firmy zbożowej „Ceres” w Gdańsku, której był dyrektorem, na tajne zebrania członków Podkomisariatu. Zebrania odbywały się również w prywatnym mieszkaniu dra Wybickiego w Gdańsku. W tym czasie Kręckiemu powierzono kierownictwo tajnej Organizacji Wojskowej Pomorza. Jako główny komendant i szef wydziału wojskowego został podporządkowany powstałej w Poznaniu w lutym 1918 roku Polskiej Organizacji Wojskowej zaboru pruskiego.

Do jego zadań należały obrona interesów ludności polskiej w Gdańsku i w niemieckiej prowincji Prusy Zachodnie, przeciwstawienie się antypolskiej działalności Grenzschtzu, zasilenie zorganizowanymi oddziałami na Pomorzu powstania wielkopolskiego oraz przygotowanie powstania na Pomorzu.

Mając do dyspozycji około 6–7 tysięcy ludzi, w tym około kilkaset osób pochodzących z Gdańska i okolic, Kręcki zmierzał do wzniesienia powstania, licząc na pomoc wojsk polskich, które miały przybyć do Gdańska z Francji pod dowództwem gen. Józefa Hallera. Ostatecznie musiał podporządkować się decyzji podjętej przez Komisariat NRL w Poznaniu, który postanowił, aby o losach Pomorza Gdańskiego i Gdańska

³⁶ H. Stępnia, *Ludność polska...*, s. 214; R. Wapiński, *Życie polityczne...*, s. 36–37.

³⁷ S. Mikos, *Polacy na politechnice...*, s. 44.

³⁸ A. Drzycimski, *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku...*, s. 55.

rozstrzygnęły mocarstwa sprzymierzone i stowarzyszone obradujące na konferencji pokojowej w Paryżu³⁹.

W okresie przejściowym Kręcki jako członek Podkomisariatu Rady Ludowej w Gdańsku przeciwdziałał wywożeniu przez Niemców majątku ruchomego z Kaszub i Pomorza, czuwał nad zachowaniem bezpieczeństwa miejscowej ludności, a następnie brał udział w przejmowaniu ziem przyznanych państwu polskiemu na mocy traktatu pokojowego podpisanego 28 czerwca 1919 roku w Wersalu.

Po wykonaniu tego zadania razem z drem Witoldem Jasińskim, prezesem Podkomisariatu Rady Ludowej w Gdańsku, drem Franciszkiem Kubaczem i adwokatem drem Bonifacym Łangowskim został powołany w skład Rady Ekonomicznej wspomagającej Wydział Techniczny Generalnej Delegacji Rzeczypospolitej Polskiej w sprawach zakupu ziemi i nieruchomości w Gdańsku⁴⁰. Rada Ministrów II RP przeznaczyła na zakup placów, składów, willi, kamienic, hoteli i innych obiektów oraz ruchomości 20 milionów złotych⁴¹.

W początkowym okresie po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie Kręcki zaangażował się razem z grupą Młodokaszubów w działalność Bractwa Pomorskiego założonego w 1921 roku w Toruniu przez dra Teofila Zegarskiego, radcę ks. Bolesława Makowskiego, inż. Alfonsa Hoffmana, prof. Medarda Męczykowskiego i dra Szczepana Gracza. W organizacji tej, popierającej rozwój kultury pomorskiej z rodzimymi pierwiastkami, Kręcki współpracował ze znanymi działaczami kaszubskimi i pomorskimi takimi jak senator ks. Feliks Bolt, ks. Konstantyn Dominik, późniejszy biskup sufragan w Pelplinie, starosta Leon Kowalski, starosta krajowy Bolesław Lipski i Józef Wybicki. Efektem działalności członków Bractwa było opracowanie memoriału *Potrzeby i życzenia Pomorza*, który przedłożyli po przewrocie majowym w 1926 roku rządowi polskiemu w celu poprawy sytuacji społecznej, gospodarczej i kulturalnej w województwie pomorskim⁴².

Kręcki, który od 1907 roku mieszkał w Gdańsku, w latach 1907–1919 pracował w polskiej spółce handlowej „Ceres”, która w 1919 roku połączyła się z gdańskim oddziałem Banku Kwilecki, Potocki i Spółka z Poznania. W latach 1919–1939 pełnił funkcję dyrektora tego banku, przyczyniając się do ożywienia życia gospodarczego i społecznego Polonii w Wolnym Mieście Gdańsku⁴³. Został też członkiem zarządu gdańskiego oddziału Związku Polskich Kupców i Przemysłowców oraz zarządu Rady Polskich Interesantów Portu Gdańskiego, utworzonej w 1935 roku w celu pogłębienia współpracy z Polską. Zasiadał w radach nadzorczych gdańskich British and Polish Trade Bank i Banku Emisyjnego oraz w wydziale bankowym Bank von Danzig⁴⁴. Wszedł w skład komisji dyskontowej utworzonej przy British and Polish Trade Bank,

³⁹ J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita...*, s. 60–61.

⁴⁰ Tamże, s. 67.

⁴¹ Tamże, s. 67–68.

⁴² J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 551–552.

⁴³ A. Drzycimski, *Polacy w Wolnym Mieście Gdańsku...*, s. 158; S. Mikos, *Kręcki...*, s. 152.

⁴⁴ H. Stępniaak, *Ludność polska...*, s. 88–89.

która zajmowała się zatwierdzaniem wniosków o kredyt przedkładanych przez polskich kupców, rzemieślników i rolników⁴⁵.

Zajmował się także publicystyką, pisząc artykuły pod pseudonimem „Bobrius”. Przyczynił się między innymi do realizacji propagowanej przez siebie od 1913 roku na łamach „Gazety Gdańskiej” idei budowy Domu Polskiego w Gdańsku przy Wallgasse (obecna ul. Wałowa), który oddano do użytku w grudniu 1924 roku. Należał do rady nadzorczej i zarządu Komitetu Budowy Domu Polskiego oraz do grona ofiarodawców, dzięki którym powstał ten ważny ośrodek życia społecznego i kulturalnego Polonii gdańskiej⁴⁶.

W okresie istnienia Wolnego Miasta Gdańska został członkiem wielu polskich organizacji i stowarzyszeń. Wspierał finansowo założone 21 września 1921 roku przez Władysława Paneckiego Towarzystwo Pomocy Naukowej w Gdańsku, które miało na celu udzielanie pomocy finansowej polskim studentom niemieckiej Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku (obecna Politechnika Gdańska). Został też członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, które rozpoczęło działalność w Gdańsku w lipcu 1922 roku, a którego celem była popularyzacja nauki i sztuki polskiej. Towarzystwo prowadziło działalność wydawniczą, organizowało badania naukowe, odczyty i konferencje oraz dążyło do stworzenia poważnej placówki naukowej podejmującej tematy badawcze związane z Pomorzem, Kaszubami i stosunkami polsko-gdańskimi i polemizującej z antypolskimi niemieckimi publikacjami. Zarząd towarzystwa obdarzył zaufaniem Bank Kwilecki, Potocki i Spółka, zakładając w nim konto. Mógł też liczyć na udzielenie pomocy finansowej oraz ofiarności jego dyrektorów, Kręckiego i Zygmunta Kierskiego. Od 1927 do 1937 roku Towarzystwo wydawało „Roczniki Gdańskie”. Kręcki razem z drem Romanem Bataglią, Adamem Czartkowskim, drem Macinem Draganem, drem Marianem Pelczarem i drem Władysławem Pniewskim zredagował 12 numer „Rocznika Gdańskiego”, wydany w 1937 roku. Dwa lata wcześniej wszedł w skład komitetu, którego zadaniem było sfinansowanie wydawnictwa *Monumenta Poloniae Maritima* dedykowanego Marszałkowi Polski Józefowi Piłsudskiemu jako wyraz hołdu dla „Odnowiciela Floty Polskiej na Bałtyku”. Wydawnictwo to, którego pomysłodawcą był Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki, miało być swoistym pomnikiem poświęconym pamięci Piłsudskiego wystawionym przez polską społeczność Gdańska i Wybrzeża. Uroczyste zebranie Zarządu z udziałem dra Kazimierza Papeé, członków i zaproszonych gości, podczas którego przedstawione zostały cele wydawnictwa, odbyło się 23 marca 1935 roku w sali konferencyjnej w gmachu byłej Dyrekcji Polskich Kolei Państwowych przy Am Olivaer Tor 2–4⁴⁷.

Kręcki aktywnie działał w założonym 8 maja 1922 roku Polskim Klubie Wioślarskim zajmującym się organizacją regat wioślarskich, wycieczek do Polski i imprez sportowych, a w 1932 roku został członkiem jego sądu honorowego. Pełnił funkcję

⁴⁵ Tamże, s. 90–91.

⁴⁶ S. Mikos, *Kręcki...*, s. 154.

⁴⁷ „Rocznik Gdański” 1937, t. 9/10, s. 85–86.

członka zarządu Gminy Polskiej Związku Polaków i powołanej przez nią 16 lutego 1938 roku Polskiej Rady Kultury, w skład której weszło 18 zasłużonych działaczy. Celem Rady była troska o rozwój polskiej kultury i oświaty na terenie Wolnego Miasta Gdańska, współpraca z polskimi organizacjami i gromadzenie środków na finansowanie ich działalności.

Należał również do utworzonej 26 listopada 1921 roku Macierzy Szkolnej w Gdańsku, zajmującej się działalnością oświatową i kulturalną. W latach 1934 i 1936 pełnił funkcję członka komisji rewizyjnej tej organizacji, która zajmowała się tworzeniem sieci polskiego szkolnictwa w Wolnym Mieście Gdańsku. W wyniku kilkusetletniej pracy członkowie Macierzy Szkolnej doprowadzili do powstania placówek wychowania przedszkolnego, założenia polskich klas w niemieckich szkołach senackich oraz uruchomienia polskich szkół powszechnych, zawodowych i średnich⁴⁸.

Od 1919 roku Kręcki jako prezes kierował Towarzystwem Czytelni Ludowych zajmującym się zakładaniem bibliotek i rozwojem czytelnictwa wśród ludności polskiej (po nim funkcję tę kolejno pełnili dr Bernard Filarski i Aleksander Kochański). Była to najstarsza w Gdańsku społeczna organizacja oświatowa. Jej działalność, a zwłaszcza zakup książek, wspierały polskie banki, instytucje handlowe i towarzystwa działające na terenie Wolnego Miasta Gdańska⁴⁹.

Jako społecznik poświęcił wiele czasu młodzieży polskiej, zachęcając ją pod zaborem pruskim, a potem w latach międzywojennych do wstępowania i działalności w Towarzystwie Gimnastycznym „Sokół”, którego członkiem był od 1910 roku i w którym przez wiele lat pełnił funkcję prezesa oddziału gdańskiego. Celem tej organizacji była dbałość o sprawność fizyczną jej członków w myśl zasady „w zdrowym ciele – zdrowy duch” oraz wychowanie w duchu patriotycznym. Organizowano zjazdy, uroczystości narodowe, wycieczki krajoznawcze, zebrania towarzyskie, pokazy gimnastyczne. Dużym osiągnięciem była budowa boiska i urządzeń sportowych w Gdańsku-Wrzeszczu przy Heeresanger (obecna ul. Kościuszki). Obiekt ten został poświęcony 3 października 1926 roku przez ks. Bronisława Komorowskiego, „pierwszego proboszcza” polskiego kościoła pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika we Wrzeszczu. W uroczystości tej uczestniczyła ludność polska Wolnego Miasta Gdańska oraz delegacje z całej Polski⁵⁰. Nowy obiekt sportowy stał się miejscem wydarzeń sportowych i manifestacji patriotycznych Polonii gdańskiej.

Niewątpliwie jedną z największych zasług Kręckiego było przyczynienie się do powstania i rozwoju harcerstwa polskiego w Wolnym Mieście Gdańsku. Współpracując między innymi z synem swojej siostry Heleny, drem medycyny Stefanem Mirauem, drem medycyny stomatologiem Bernardem Filarskim, harcmistrzem

⁴⁸ *Sprawozdanie z działalności Zarządu Macierzy Szkolnej w Gdańsku za rok 1934*, Gdańsk 1935; *Sprawozdanie z działalności Zarządu Macierzy Szkolnej w Gdańsku za rok 1936*, Gdańsk 1937.

⁴⁹ Zob. J. Gaj, *Zarys polskiej kultury fizycznej w Wolnym Mieście Gdańsku*, Warszawa – Poznań 1976; H. Stępnik, *Ludność polska...*, s. 395–396.

⁵⁰ Zob. J. Trupinda, *KS Gedania – klub gdańskich Polaków (1922–1953)*, Gdańsk 2015; H. Stępnik, *Ludność polska...*, s. 303–304.

Stanisławem Rudnickim, Alfem Liczmańskim i Czesławem Tejkowskim, doprowadził do założenia w Gdańsku 8 sierpnia 1920 roku Pierwszej Drużyny Harcerzy im. Zygmunta Augusta, której został opiekunem, a jego siostrzeniec drużynowym⁵¹.

Następnie podjął się pełnienia funkcji przewodniczącego Koła Przyjaciół Harcerstwa (KPH) działającego przy Zarządzie Okręgu Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP) w Gdańsku, które liczyło około stu członków wspierających finansowo gdańskich harcerzy. Nieoficjalnie Koło działało od 1924 roku pod nazwą „Skaut Polski”. Pierwsze KPH założono 30 października 1927 roku przy Gimnazjum Polskim Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Jego przewodniczącym został dr Filarski. Koło udzielało pomocy finansowej przy organizowaniu obozów dla harcerzy w Węgierskiej Górze i Chęcinach pod Kielcami, obozu wędrownego i zlotu skautów wodnych w Garczynie oraz opłacało składki za hufce do Polskiego Klubu Morskiego, dzięki czemu morska drużyna harcerska mogła korzystać z jachtów w czasie rejsów szkoleniowych. W 1937 roku na terenie Wolnego Miasta Gdańska działało jedenaście Kół⁵².

W późniejszym okresie Kręcki zajmował się organizacją zarządu i przygotowaniem zjazdu konstytucyjnego ZHP w Gdańsku. Na zjeździe, który odbył się 3 marca 1935 roku w siedzibie Polskiego Klubu Morskiego, wybrano go przewodniczącym Zarządu Oddziału ZHP w Gdańsku, utworzonego w 1935 roku na mocy decyzji Naczelnej Rady Harcerskiej, a w połowie 1936 roku podniesionego do rangi Okręgu. W latach 1936–1939 Kręcki razem z członkami zarządu zajmował się reprezentowaniem tej organizacji na terenie Wolnego Miasta Gdańska, utrzymywaniem ścisłych kontaktów z centralnymi władzami ZHP w kraju oraz szerzeniem idei harcerstwa wśród Polonii gdańskiej poprzez popieranie i rozwijanie KPH, zapewnienie funduszy finansowych i pomieszczeń dla organizacji harcerskich i współpracę z komendami harcerek i harcerzy przy kształceniu kadry instruktorskiej. Kręcki brał także udział w realizacji programów pracy drużyn i gromad wychowawczych oraz organizacji corocznych zjazdów z udziałem komend Chorągwi, kadry instruktorskiej i przedstawicieli KPH w celu przeglądu pracy komend Chorągwi i KPH⁵³.

Szczególną opieką Kręcki objął powstałą w 1930 roku Pierwszą Morską Drużynę Harcerzy im. Zygmunta Augusta, a następnie Gdański Harcerski Hufiec Żeglarski,

⁵¹ Dr Stefan Mirau urodził się 2 sierpnia 1901 roku w Rózanach pod Pruszczem w rodzinie ziemiańskiej Jana i Heleny z Kręckich. W wieku szkolnym uczęszczał do niemieckiej szkoły powszechnej w Kościerzynie, a następnie do niemieckiego Gimnazjum Państwowego w Gdańsku, gdzie w 1917 roku założył tajne Towarzystwo Filaretów. Był też współtwórcą tajnej drużyny skautowej, którą szkolił razem z Alfem Liczmańskim w lasach w Oliwie. Mirau brał także udział w utworzeniu 8 sierpnia 1920 roku pierwszej na terenie Gdańska męskiej drużyny harcerskiej im. Zygmunta Augusta, której został pierwszym drużynowym. Kilka miesięcy później przyczynił się również do powstania drużyny harcerskiej dla dziewcząt im. Emilii Plater kierowanej przez Zofię Cezarówę i został jej pierwszym opiekunem. Od 1936 roku dr Mirau ponownie zaczął działać w gdańskim harcerstwie. Został wybrany członkiem Zarządu Gdańskiego Okręgu ZHP i otrzymał nominację na kierownika Referatu Lekarskiego w Komendzie Gdańskiej Chorągwi Harcerzy.

⁵² H. Stępnia, *Ludność polska...*, s. 331–332.

⁵³ J. Gaj, *Zarys polskiej...*, s. 68.

stwarzając młodym żeglarzom dogodne możliwości korzystania z taboru jachtowego Polskiego Klubu Morskiego w Gdańsku oraz ze szkoleń prowadzonych przez komandora Borysa Mohuczego, kpt. żeglugi morskiej Tadeusza Prechitko i komandora Tadeusza Ziółkowskiego. W ZHP Kręcki uzyskał stopień „działacza harcerskiego”⁵⁴.

16 lutego 1938 roku z inicjatywy Gminy Polskiej Związku Polaków powołano Polską Radę Kultury, której zadaniem była koordynacja działalności kulturalnej na terenie Wolnego Miasta Gdańska, współpraca z polskimi organizacjami, gromadzenie funduszy i wydawanie ich na cele kulturalne. Członkami tej organizacji byli między innymi dr Kręcki, nauczyciele dr Władysław Pniewski, Marian Seredyński, Tadeusz Tylewski, Michał Urbanek, prof. Kazimierz Wiłkomirski, ks. Bronisław Komorowski, ks. Franciszek Rogaczewski i inni⁵⁵.

Po przejściu władzy w Wolnym Mieście Gdańsku przez niemiecką partię narodowo-socjalistyczną w 1933 roku Kręcki przyczynił się do założenia w 1934 roku Zrzeszenia b. Ochotników Armii Polskiej Obywateli Wolnego Miasta, wchodzącego w skład ogólnopolskiej Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny. Ponadto przyjął członkostwo w gdańskim oddziale Ligi Morskiej i Rzecznej.

W okresie konfliktu pomiędzy członkami Gminy Polskiej i Związku Polaków działał na rzecz pojednania. Po połączeniu obu organizacji 23 maja 1937 roku wszedł w skład Zarządu Głównego Gminy Polskiej Związku Polaków, pełniąc funkcję zastępcy dyrektora biura, którym kierował Augustyn Wesołowski⁵⁶.

3 lipca 1938 roku uczestniczył w zjeździe polskiej młodzieży studenckiej z Pomorza, Warszawy, Poznania i Lwowa w Kartuzach, podczas którego wraz z wojewodą pomorskim Władysławem Raczkiewiczem, Wincentym Rogalą, Heliodorą Czarnowską i Kreftówną z Gdańska został ojcem chrzestnym sztandaru studenckiej korporacji warszawskiej „Cassubia”⁵⁷.

Z powyższych informacji wyłania się postać wybitnego Polaka, Kaszuby zaangażowanego w pracę na rzecz utrwalania polskości, kształcenia młodzieży i budzenia świadomości narodowej Polaków, utrzymywania związków Kaszubów z Polską oraz stwarzania Polakom warunków finansowych do zakładania w Wolnym Mieście Gdańsku organizacji i stowarzyszeń przyczyniających się do rozwoju nauki, szkolnictwa, harcerstwa, sportu i kultury.

Wyższe wykształcenie, szerokie pole aktywności społecznej począwszy od okresu zaboru pruskiego po dwudziestolecie międzywojenne, cechy przywódcze, wywieranie

⁵⁴ E. Grot, *Kręcki Franciszek Leon (1983–1940)*..., s. 102.

⁵⁵ H. Stępnia, *Ludność polska*..., s. 392–393.

⁵⁶ Tamże, s. 271–273. Na dzień 31 marca 1938 roku członków Gminy Polskiej Związku Polaków było 11 499, w tym 7142 mężczyzn i 4357 kobiet. Obywatelstwo gdańskie posiadało 7562 członków, obywatelstwo polskie – 3842 członków, inne – 95 członków. Członkiem tej organizacji mogła zostać każda osoba polskiego pochodzenia po ukończeniu 15 roku życia, posługująca się językiem polskim, chrześcijańskiego wyznania, mieszkająca lub pracująca na terenie Wolnego Miasta Gdańska.

⁵⁷ *Wielki zjazd korporacji „Cassubia” w Kartuzach*, wycinek prasowy w zbiorach Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

wpływu na Polonię gdańską i działalność na rzecz rozszerzania polskości w Wolnym Mieście Gdańsku, któremu władze, reprezentowane w większości przez Niemców, starały się przeciwdziałać, zdecydowały o zainteresowaniu jego osobą tajnej policji politycznej urzędującej w Gdańsku. Po raz pierwszy naraził się władzom zaborczym u progu odzyskania niepodległości przez państwo polskie, kiedy to oskarżono go o zdradę stanu, a po raz drugi za całokształt swojej aktywności politycznej i społecznej. Jego działalność w tajnej organizacji wojskowej przygotowującej się do walki zbrojnej na wypadek puczu Niemców w Gdańsku spowodowała, że został wpisany przez policję na listę osób przewidzianych do internowania. Figurował na niej razem z wybitnymi działaczami Zygmuntem Bulińskim, Mieczysławem Czyżewskim, Stefanem Goldmannem, Pawłem Kosznikiem, Antonim Lenzionem, Feliksem Muzykiem, Brunonem Nitką i Czesławem Tejkowskim⁵⁸.

W 1939 roku Niemcy zamierzali przeprowadzić Operację Tannenberg skierowaną przeciwko działaczom polskim w dniu planowanej napaści na państwo polskie połączonej z bezprawnym włączeniem Wolnego Miasta Gdańska do Rzeszy Niemieckiej⁵⁹. Albert Forster, gauleiter i przywódca Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP, Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników) przebywający na polecenie Adolfa Hitlera od 1930 roku w Gdańsku, a następnie pełniący urząd namiestnika III Rzeszy w nowo utworzonym 26 października 1939 roku okręgu Gdańsk – Prusy Zachodnie, obiecywał Führerowi, że w ciągu dziesięciu lat doprowadzi do likwidacji polskości na podległym mu terytorium. W pierwszej kolejności, aby osiągnąć zapowiadany cel, planował usunąć przedstawicieli warstwy kierowniczej, którą jego zdaniem stanowili nauczyciele i duchowieństwo, osoby z wyższym i średnim wykształceniem, przedsiębiorcy i kupcy oraz działacze polityczni i społeczni polskich organizacji i stowarzyszeń.

W dniu napaści Rzeszy Niemieckiej na państwo polskie 1 września 1939 roku Forster, proklamując włączenie Wolnego Miasta Gdańska do Rzeszy, zapoczątkował dramat Polonii gdańskiej. W dniu tym gdańska policja z pomocą członków SA i SS oraz specjalnego oddziału Kurta Eimanna rozpoczęła akcję masowych aresztowań według wcześniej przygotowanych list proskrypcyjnych i księgi policyjnej *Sonderfahndungsbuch Polen* wydanej w Berlinie w 1939 roku przez centralę policji bezpieczeństwa i służbę bezpieczeństwa, w której figurowało 290 mieszkańców Wolnego Miasta Gdańska⁶⁰. Operacją Tannenberg, mającą na celu aresztowanie czołowych działaczy polskich na Pomorzu Gdańskim, kierował dr Rudolf Tröger, szef tajnej policji politycznej w Gdańsku⁶¹. Już pierwszego dnia Niemcy aresztowali w Gdańsku w miejscu zamieszkania, pracy lub na ulicy około 1500 Polaków, a do końca roku – około 4500.

⁵⁸ Scenogram z wypowiedzi Zygmunta Moczyńskiego, Biblioteka Gdańska PAN, rkps 5070, s. 100; P. Mickiewicz, *Wolne Miasto Gdańsk...*, s. 186.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Kopia *Sonderfahndungsbuch Polen*, Berlin 1939, w zbiorach AMS.

⁶¹ M. Gliński, *Organizacja i struktura obozu Stutthof [w:] Stutthof – hitlerowski obóz koncentracyjny*, red. D. Steyer, Warszawa 1988, s. 79–80; P. Semków, *Polityka Trzeciej Rzeszy wobec ludności polskiej na terenie byłego Wolnego Miasta Gdańska w latach 1939–1945*, Toruń 2001, s. 61–68.

Wśród aresztowanych mężczyzn znajdowali się w większości polscy kolejarze, pocztowcy, celnicy, przedstawiciele Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej, polscy pracownicy Rady Portu i Dróg Wodnych, kupcy, przedsiębiorcy, bankowcy oraz działacze polskich organizacji i stowarzyszeń⁶².

Kręcki został aresztowany 1 września 1939 roku w swoim domu w Gdańsku na Długim Targu. Esesmani doprowadzili go pieszo do Victoriaschule, niemieckiej szkoły dla dziewcząt przy Holzgasse 24 (obecna ul. Kładki). W budynku tym policja gdańska zorganizowała przejściowy obóz dla jeńców cywilnych Auffangslager Victoriaschule, który funkcjonował od 1 do 15 września 1939 roku. Przez ten obóz przeszło około 3000 więźniów aresztowanych na terenie Wolnego Miasta Gdańska oraz przyległych powiatów wchodzących w skład przedwojennego województwa pomorskiego⁶³.

Zachowały się liczne relacje Polaków Gdańszczan, którzy opisali okoliczności masowych aresztowań przeprowadzonych przez Niemców 1 września 1939 roku w Gdańsku. Aresztowany tego dnia Antoni Leszczyński, dyżurny ruchu PKP w Oliwie, tak zrelacjonował pierwszy dzień pobytu w Victoriaschule:

Dojechaliśmy do Holzgasse. Zebrani na ulicy ludzie przyjęli nas wrogimi okrzykami. Podobnie zachowywał się tłum stojący niedaleko wejścia do Victoriaschule. W bramie szkoły czekali już szturmowcy SA i SS. Byli wśród nich także niemieccy kolejarze oraz celnicy żądni spotkania ze znanymi im, znienawidzonymi Polakami. Stali oni pod ścianą, wołając: – *Schneller! Schneller!* Przy tym bili nas i gonili na dziedziniec. Tam było już sporo ludzi. Wielu stało pod okalającym nas murem i trzymało ręce na karku. Myśmy dołączyli do stojących na środku podwórza rodaków, którzy po kolei podchodzili do stolików, za którymi siedzieli funkcjonariusze. Trzeba było przed nimi wyłożyć wszystkie dokumenty, pieniądze i drobiazgi, które oni po przejrzeniu wrzucali do stojących obok koszy od bielizny. Po spisaniu personaliów każdy z nas musiał stanąć pod murem⁶⁴.

Następnie więźniów gromadzono w sali gimnastycznej, opróżnionych ze sprzętu szkolnego klasach i piwnicach gmachu.

W szkole miała swoją siedzibę komendantura obozów jenieckich w Gdańsku, którą 7 września 1939 roku przeniesiono do przejściowego obozu dla jeńców cywilnych Zivilgefängenenlager Neufahrwasser w Nowym Porcie. Na potrzeby obozu przejęto budynki po byłych koszarach pruskich usytuowane pomiędzy Hindersinstraße i Olivaer Straße (obecne ul. Kasztanowa i Oliwska). Z budynków tych usunięto dotychczasowych mieszkańców, którymi byli urzędnicy polskich instytucji, między innymi Poczty Polskiej w Gdańsku oraz Rady Portu i Dróg Wodnych. Przenoszonych z Victoriaschule więźniów upychano w ciasnych pomieszczeniach i piwnicach.

⁶² *Gdańsk 1939. Wspomnienia Polaków-Gdańszczan*, wyb. i oprac. B. Zwarra, Gdańsk 1984, s. 37.

⁶³ K. Ciechanowski, *Geneza obozu Stutthof – obozy internowania na Pomorzu Gdańskim od września 1939 do marca 1940 roku* [w:] *Stutthof – hitlerowski...*, s. 74–76.

⁶⁴ *Wspomnienie Antoniego Leszczyńskiego* [w:] *Gdańsk 1939...*, s. 297–298.

W okresie od 7 września 1939 roku do 31 marca 1940 roku przez obóz w Nowym Porcie przeszło według szacunkowych obliczeń około 10 tysięcy więźniów pochodzących przede wszystkim z Wolnego Miasta Gdańska i Gdyni oraz powiatów morskiego (obecnie wejherowski i pucki), kartuskiego, kościerskiego, tczewskiego, starogardzkiego i innych. Z tej liczby w obozie Stutthof zarejestrowano 8625 osób⁶⁵.

Tam też przeniesiono Kręckiego. W obozie tym więźniowie byli bici, szykanowani i selekcjonowani. Jesienią 1939 roku po przesłuchaniach jednych izolowano, a następnie wywożono samochodem ciężarowym w nieznanym kierunku na miejsce egzekucji, innych kierowano do prac rolnych do niemieckich gospodarzy na Żuławach lub do prac porządkowych na Westerplatte. Niektórych więźniów zwalniano wskutek interwencji rodzin w niemieckich urzędach. Jednocześnie przyjmowano transporty nowych więźniów aresztowanych na Pomorzu Gdańskim, których po krótkim pobycie wysyłano do obozu dla jeńców cywilnych utworzonego w wiosce Stutthof, należącej w okresie międzywojennym do obszaru Wolnego Miasta Gdańska, a w latach 1939–1945 do nowo utworzonego okręgu Rzeszy Gdańsk – Prusy Zachodnie. Wiadomo, że dr Kręcki został razem z innymi więźniami skierowany jesienią 1939 roku do niemieckiego gospodarstwa na Żuławach. Po zakończeniu sezonowych prac rolnych przywieziono go z powrotem do obozu w Nowym Porcie, a następnie, na początku stycznia 1940 roku, dołączono do transportu więźniów do obozu Stutthof. W obozie przydzielono go do baraku, w którym przebywali ks. Alfons Muzalewski, wikariusz z parafii pw. Chrystusa Króla, i rektor tego kościoła ks. Franciszek Rogaczewski⁶⁶.

Z zeznań SS-Obersturmführera Alberta Schwartza wiadomo, że w obozie Stutthof na początku 1940 roku zebrał się Standgericht, który zadecydował o losie wybitnych działaczy Polonii gdańskiej. Sądowi przewodniczył dr Helmut Tanzamann, szef Staatspolizeistelle w Gdańsku, a jednym z członków był SS-Obersturmbannführer Max Pauly – komendant Komendantury Obozów Jenieckich Gdańsk, od 1 kwietnia 1940 roku do 31 sierpnia 1942 roku pełniący obowiązki komendanta obozu Stutthof. Sąd ten, działający w trybie doraźnym, skazał znanych działaczy polskich z Wolnego Miasta Gdańska na karę śmierci. Osądzeni zostali pozbawieni prawa do obrony⁶⁷.

Więźniowie obozu Stutthof będący świadkami zdarzenia zapamiętali, że w pierwszej połowie stycznia 1940 roku podczas wieczornego apelu wywołano kilkunastu działaczy gdańskich, między innymi dra Franciszka Kręckiego, ks. Franciszka Rogaczewskiego

⁶⁵ K. Ciechanowski, *Geneza...*, s. 76–77; A. Kłys, *W czerwonym trójkącie Twe wyznanie wiary. Obok w białym polu Twe imię. Numeracja i sposób oznaczania więźniów w obozie Stutthof (1939–1945)*, Sztutowo 2015, s. 46.

⁶⁶ *Relacja ks. A. Muzalewskiego [w:] Gdańsk 1939...*, s. 372.

⁶⁷ M. Gliński, *Organizacja obozu koncentracyjnego Stutthof (1 września 1939 – 9 maja 1945)*, „Stutthof. Zeszyty Muzeum” 1979, nr 3, s. 83; F. Ryszka, *Państwo stanu wyjątkowego*, Wrocław 1985, s. 365. Na mocy ustawy wydanej w Rzeszy Niemieckiej 1 września 1939 roku (RGBl. I, s. 2293) powołane zostały policyjne sądy doraźne SS i policji. Sądy te wydawały wyroki śmierci, które natychmiast wykonywano. Oskarżony nie miał prawa do obrony.

i ks. Bernarda Wieckiego, proboszcza kościoła we Włocławach. Moment wywiezienia skazańców z obozu utrwalił ks. Alfons Muzalewski:

W pierwszej połowie stycznia 1940 r. wywołano podczas wieczornego apelu kilkunastu działaczy z ks. Rogaczewskim i ks. Wieckim na czele. Kazano im stanąć pod kuchnią; nikomu nie wolno było się do nich zbliżyć. Wywieziono ich ciężarowym samochodem. Dowiedzieliśmy się potem od kolegów przybyłych z Nowego Portu, że dołączono tam jeszcze ks. Władysława Szymańskiego i jakąś inną osobę, po czym odjechano z nimi w nieznaną drogę⁶⁸.

Ksiądz Muzalewski był przekonany, że więźniów tych Niemcy zamordowali w Piaśnicy. Przekonanie swoje oparł na słowach szefa kuchni, SA-mana nazwiskiem Hahn, który zapytany o ich los, „zrobił wtedy znaczący ruch ręką i powiedział, że wywieziono ich w kierunku Wejherowa”. Muzalewski wymienił w swoich wspomnieniach piętnastu działaczy gdańskich: ks. Franciszka Rogaczewskiego, ks. Bernarda Wieckiego, kolejarza z Nowego Portu Antoniego Maciejewskiego, urzędnika z Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku inż. Aleksandra Rożankowskiego, komandora Urzędu Pilotów kpt. ż.w. Tadeusza Ziółkowskiego, komandora Jana Zdeba, Rudolfa Cymorka, urzędnika banku Kwilecki, Potocki i Spółka Aleksandra Majkowskiego, dyrektora tego banku Franciszka Kręckiego, Tadeusza Chudzickiego, drukarza Mieczysława Czyżewskiego oraz kolejarzy Witolda Nełkowskiego, Leona Grabowskiego i Maksymiliana Kempnińskiego⁶⁹.

Inny świadek, prefekt Gimnazjum Sióstr Urszulanek w Gdyni ks. Zygmunt Wiecki, aresztowany 14 września 1939 roku podczas *Säuberungsaktion*, zapamiętał przywiezienie kilkunastu więźniów do obozu w Nowym Porcie następująco:

Pewnego dnia koledzy powiedzieli mi, że na apelu wywołano wszystkich z Rady Portu, a także ks. Władysława Szymańskiego. Przywieziono wtedy też ze Stutthofu członków Rady Portu, a także ks. Bernarda Wieckiego i ks. Franciszka Rogaczewskiego. Dowiedzieliśmy się, że przeznaczono ich na rozstrzelanie. Było to na początku stycznia. Dokładnej daty nie pamiętam. Chciałbym tym samym sprostować te wszystkie wiadomości, jakie spotkałem w publikacjach, że ks. Rogaczewski i ks. Wiecki byli wśród tych, którzy zostali rozstrzelani w Wielki Piątek 1940 r. Otóż ich tam nie było. Zostali rozstrzelani w styczniu 1940 r. Gdzie, nie wiem⁷⁰.

Esesmani tę grupę wywieźli z obozu w Nowym Porcie w nieznanym więźniom kierunku. Ksiądz Wiecki sądził, że egzekucja mogła odbyć się w Gdańsku na Biskupiej Górze, w więzieniu Schiesstange lub na Zaspie⁷¹.

⁶⁸ *Wspomnienie ks. A. Muzalewskiego [w:] Gdańsk...*, s. 372.

⁶⁹ Tamże; relacja ks. A. Muzalewskiego, AMS, Zespół relacji i wspomnień, t. 12, s. 153.

⁷⁰ Relacja ks. Z. Wieckiego, AMS, Zespół relacji i wspomnień, t. 12, s. 216.

⁷¹ Tamże. Podaje się też, że został rozstrzelany podczas drugiej egzekucji, która odbyła się 22 marca 1940 roku w lesie w pobliżu obozu Stutthof. Zwłoki tych ofiar odnaleziono w listopadzie 1946 roku, a 4 kwietnia 1947 roku pochowano na Cmentarzu Zasłużonych na gdańskiej Zaspie.

Przez wiele lat istniały jedynie domysły co do miejsca stracenia tej grupy więźniów. Wymieniano Piaśnicę, Gdańsk, lasy w Nadleśnictwie Stegna w pobliżu obozu Stutthof. Decydujący zwrot w tej sprawie przyniosły ponowne poszukiwania mogiły prowadzone w lasach Nadleśnictwa Stegna w 1979 roku z inicjatywy Andrzeja Chudego przy wsparciu dyrekcji Muzeum Stutthof. Mogiłę odnaleziono w maju 1979 roku obok odkrytego w 1946 roku grobu ofiar egzekucji z 22 marca 1940 roku. Podczas czynności ekshumacyjnych prowadzonych w dniach 10–16 maja 1979 roku pod nadzorem ówczesnej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku wydobyto szczątki 23 ofiar. Z powodu złego stanu zachowania nie było możliwości rozpoznania ich przez członków rodzin. Tylko dwie czaszki, należące do wspomnianych Gustawa Kramera i Jana Masłocha, poddano specjalnym badaniom z uwagi na znajdujące się w posiadaniu rodzin dokumenty niemieckie potwierdzające ich rozstrzelanie 11 stycznia 1940 roku⁷².

Jak wspomniano, Komisja w komunikatach z 20 listopada i 10 grudnia 1979 roku opublikowanych w „Dzienniku Bałtyckim” podała nazwiska 16 ofiar⁷³. Na tej liście figurowali między innymi dr Kręcki, ks. Rogaczewski, ks. Wiecki i ks. Szymański. Śmierć większości ofiar styczniowej egzekucji, które wymienił ks. Muzalewski, została potwierdzona w 1979 oraz 2017 roku w wyniku czynności śledczych prowadzonych przez Oddziałową Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku⁷⁴. Po zbadaniu okoliczności, zebraniu zeznań świadków i rodzin oraz przeanalizowaniu protokołów z ekshumacji z 1946 roku uznano, że komandor Ziółkowski i dziennikarz Wiczorkiewicz zginęli 22 marca 1940 roku⁷⁵. Ustalono ponadto, że pobyt w obozie Stutthof przeżył wymieniony przez Muzalewskiego Tadeusz Chudzicki.

Po wojnie istniały również niewielkie rozbieżności dotyczące daty pierwszej egzekucji. Podawane przez byłych więźniów obozu Stutthof daty mieściły się w przedziale od pierwszej połowy stycznia do lutego 1940 roku. Gdańszczanin Zwarra był przekonany, że widział ks. Rogaczewskiego przy usuwaniu śniegu 16 stycznia i na tej podstawie sądził, że zamordowano go po tym dniu, prawdopodobnie w Piaśnicy⁷⁶. Inny więzień

⁷² Protokół z ekshumacji OKBZH w Gdańsku z maja 1979 roku w zbiorach archiwum AMS; D. Drywa, *Eksterminacja bezpośrednia* [w:] *Stutthof – hitlerowski...*, s. 263. Autorka napisała, że szczątki wszystkich ofiar zostały rozpoznane, co nie jest zgodne z ustaleniami ówczesnej OKBZH w Gdańsku.

⁷³ Komunikat OKBZH w Gdańsku, „Dziennik Bałtycki” z 20 listopada i 10 grudnia 1979 roku.

⁷⁴ Archiwum AKŚPNP IPN w Gdańsku, Lista osób rozstrzelanych 11 stycznia 1940 roku, WZ S 2017 2h.

⁷⁵ Niektórzy więźniowie i badacze losów działaczy polskich podawali inną datę śmierci – 22 marca 1940 roku, w Wielki Piątek, jak to miało miejsce w przypadku ks. Rogaczewskiego i dra Kręckiego. Podczas ekshumacji w 1946 roku zdarzało się, że członkowie rodzin błędnie rozpoznawali zwłoki rozstrzelanych 22 marca 1940 roku. Tak było na przykład w wypadku komandora Jana Zdeba, urzędnika Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku. Zob. E. Grot, *Komandor Jan Karol Zdeb, wykładowca szkół morskich, inspektor techniczny żeglugi Wisła – Bałtyk w Tczewie, następnie inspektor Rady Portu i Dróg Wodnych w Wolnym Mieście Gdańsku*, „Zeszyty Muzeum Stutthof” 2015, nr 3, s. 169.

⁷⁶ Zob. *Gdańsk 1939...*, s. 375, przyp.

obożu, obrońca Helu Stanisław Matuszczak, wybrany do komanda kopaczy dołu w lesie w pobliżu obozu, w chwili relacjonowania tego zdarzenia nie pamiętał już dokładnie jego daty, dlatego określił w przybliżeniu, że miało ono miejsce w styczniu lub lutym. Pamiętał, że podczas apelu porannego esesmani wyczytali według listy nazwiska więźniów, których następnie wyprowadzili z obozu. Domyślał się, że rozstrzelali ich w miejscu uprzednio wykopanego dołu, ponieważ nigdy już nie powrócili do obozu⁷⁷.

Niektórzy członkowie rodzin osób rozstrzelanych już podczas okupacji niemieckiej zdołali uzyskać od niemieckich instytucji dokumenty potwierdzające datę śmierci ich bliskich. Syn komandora Jana Zdeba, Arnold Zdeb, za pośrednictwem komendanta Oflagu VII A, w którym przebywał, otrzymał w grudniu 1940 roku zaświadczenie od Niemieckiego Czerwonego Krzyża, z którego wynikało, że jego ojciec zginął 11 stycznia 1940 roku, lecz nie w obozie Stutthof, a w Gdańsku⁷⁸. Natomiast siostra Kazimierza Ostrowskiego otrzymała z Niemieckiego Czerwonego Krzyża w Berlinie pismo datowane na 17 września 1940 roku, w którym podano, na podstawie informacji udzielonych przez państwową policję w Gdańsku, że śmierć jej brata miała miejsce 11 stycznia 1940 roku w obozie Stutthof⁷⁹. Na tej podstawie uznano, że egzekucja 23 działaczy Polonii gdańskiej odbyła się właśnie tego dnia w obozie⁸⁰. Dotychczasowe wyniki badań wskazują, że wtedy też zamordowany został dr Kręcki.

Ekshumowane w 1979 roku szczątki 23 mężczyzn przeniesiono do drewnianych skrzyń, które złożono w relikwiarzu znajdującym się w Pomniku Walki i Męczeństwa na terenie byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego w Sztutowie, a na cmentarzu na gdańskiej Zaspie podczas jego przebudowy w latach osiemdziesiątych stanęły symboliczne nagrobki w kształcie krzyży w alei rozstrzelanych wybitnych polskich Gdańszczan⁸¹.

Kręcki – doktor praw, bankowiec, publicysta, komendant Organizacji Wojskowej Pomorza, działacz młodokaszubski i Polonii gdańskiej, inicjator i współzałożyciel Związku Harcerstwa Polskiego w Wolnym Mieście Gdańsku – miał wielkie zasługi dla rozwoju ruchu młodokaszubskiego i obrony polskości. Za działalność w Organizacji Wojskowej Pomorza został odznaczony w 1924 roku Orderem Virtuti Militari, a za działalność społeczną i narodową Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta.

Jego imieniem po II wojnie światowej nazwano jedną z ulic w Gdańsku-Oliwie. O jego zasługach dla Gdańska i Pomorza przypomina tablica pamiątkowa umieszczona na ścianie zewnętrznej budynku przy Długim Targu w Gdańsku, w którym mieszkał do 1939 roku, oraz symboliczny nagrobek w kształcie krzyża w alei rozstrzelanych

⁷⁷ Relacja Stanisława Matuszczaka, AMS, Zespół relacji i wspomnień, t. 12, s. 159.

⁷⁸ E. Grot, *Komandor Jan Karol Zdeb...*, s. 169.

⁷⁹ A. Klys, *Wykaz więźniów zmarłych w obozie Stutthof w latach 1939–1941*, „Zeszyty Muzeum Stutthof” 2017, nr 5, s. 183. Informacja podana za Postanowieniem Sądu Grodzkiego w Gdańsku w sprawie uznania za zmarłego nr 65/48, Urząd Stanu Cywilnego wsi Sztutowo, Akty zbiorowe. Zgony 1946–1948.

⁸⁰ Zob. K. Dunin-Wąsowicz, *Obóz koncentracyjny Stutthof*, Gdynia 1966, s. 56–57; ks. W. Gajdus, *Nr 20 998...*, Kraków 1962, s. 176.

⁸¹ Zob. ks. L. Jażdżewski, *Nekropolia Męczenników...*, s. 247–249.

wybitnych gdańskich działaczy na Cmentarzu Ofiar Hitleryzmu w gdańskiej dzielnicy Zaspą przy ulicy Chrobrego 88. W pobliżu Domu Harcerza w Gdańsku na ulicy Za murami znajdują się tablice upamiętniające nazwiska harcerzy pomordowanych przez Niemców podczas II wojny światowej, w tym dra Kręckiego. Upamiętniony został również w miejscu urodzenia w Borzestowie koło Kartuz, gdzie mieszkańcy postawili obelisk poświęcony temu wybitnemu młodokaszubi i dowódcy Organizacji Wojskowej Pomorza zamordowanemu w obozie Stutthof.

Dr Kręcki odegrał ważną rolę w historii Pomorza i Gdańska, angażując się w walkę o niepodległość, włączenie Kaszub z Gdańskiem do Polski, a potem o polskość Gdańska. Jego postać zasługuje na pogłębione i poszerzone opracowanie historyczne, a może nawet monografię w oparciu o zasoby archiwalne przechowywane w kraju i w Niemczech. W 2017 roku Muzeum Stutthof we współpracy z Oddziałową Komisją Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu podjęło starania o godny pochówek ofiar egzekucji przeprowadzonej w styczniu 1940 roku na Cmentarzu Ofiar Hitleryzmu na gdańskiej Zaspie. Jest jeszcze szansa na zweryfikowanie dotąd ustalonej listy i potwierdzenie tożsamości ofiar przy pomocy badań DNA.

Streszczenie

W związku z dziewięćdziesiątą rocznicą założenia Gdańskiego Towarzystwa Naukowego w artykule przedstawiono postać dra Franciszka Leona Kręckiego, członka Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Wolnym Mieście Gdańsku. Należał on do grona wybitnych działaczy młodokaszubskich skupionych wokół dra Aleksandra Majkowskiego. W latach 1918–1920 działał w strukturach tajnej Organizacji Wojskowej Pomorza. Od sierpnia 1919 roku jako komendant i szef wydziału wojskowego Polskiej Organizacji Wojskowej zajmował się przygotowaniem powstania na Pomorzu w celu jego przyłączenia do odradzającego się po latach niewoli państwa polskiego. W okresie istnienia Wolnego Miasta Gdańska (1920–1939) dał się poznać jako znakomity prawnik i bankowiec oraz wybitny obrońca praw polskich. Aresztowany 1 września 1939 roku w Gdańsku przez funkcjonariuszy gestapo przebywał kolejno w miejscu internowania Polonii gdańskiej w Victoriaschule, obozie dla jeńców cywilnych w Nowym Porcie i obozie Stutthof. W artykule podjęto próbę wyjaśnienia okoliczności i ustalenia daty jego śmierci. Kluczowe znaczenie dla poznania okoliczności dwóch egzekucji przeprowadzonych w obozie Stutthof w 1940 roku oraz nazwisk ofiar miał rok 1979. W wyniku prac poszukiwawczych podjętych przez Andrzeja Chudego przy współpracy z Muzeum Stutthof w Nadleśnictwie Stegna w pobliżu obozu Stutthof odkryto wówczas zbiorową mogiłę wybitnych Polaków Gdańszczan rozstrzelanych w styczniowej egzekucji, która znajdowała się obok mogiły odkrytej w 1946 roku, z której ekshumowano ciała 67 Polaków, mieszkańców Wolnego Miasta Gdańska i Pomorza, rozstrzelanych 22 marca 1940 roku. Ówczesna Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku po przeprowadzeniu czynności ekshumacyjnych i śledczych w komunikatach publikowanych na łamach „Dziennika Bałtyckiego” pod koniec 1979 roku podała nazwiska 16 osób rozstrzelanych przez Niemców w egzekucji 11 stycznia 1940 roku, w tym dra Kręckiego.

Słowa kluczowe: Pomorze Gdańskie, Młodokaszubi, walka o niepodległość Polski, Polonia Wolnego Miasta Gdańska, niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady Stutthof

Abstract

In reference to the 90th anniversary of the founding of the Gdańsk Scientific Society, the paper presents the figure of Dr Franciszek Leon Kręcki, a member of the Society of the Sciences and Arts Friends in the Free City of Danzig. He belonged to a group of prominent Young-Kashubian activists gathered around Dr Aleksander Majkowski. In the years 1918–1920 he was active in the structures of the secret Military Organization of Pomerania. From August 1919, as a commander and head of the military department of the secret Polish Military Organization, he was preparing the uprising in Pomerania with view to incorporate it into the resurging Polish state. During the years of existence of the Free City of Danzig (1920–1939) he became known as an excellent lawyer and banker and an outstanding defender of Polish rights. Arrested on the 1st of September 1939 in Gdańsk by Gestapo officers, he was held in the place of internment of the Gdańsk Polonia in Victoriaschule, in a camp for civilian prisoners in Nowy Port, and in the Stutthof camp. In the article, the author attempts to explain the circumstances and determine the date of his death. The crucial point in determining the circumstances of the two executions in the Stutthof camp in 1940 and further establishing the names of the victims was the year 1979. As a result of exploratory work undertaken by Andrzej Chudy in cooperation with the Stutthof Museum, a mass grave was discovered near the Stutthof camp in the Stegna Forest District of outstanding Poles from Gdańsk, who were shot in the January execution, which was located next to the grave discovered in 1946, from which the bodies of 67 Poles, residents of the Free City of Danzig and Pomerania, were exhumed on the 22nd of March 1940. The then District Commission for the Investigation of Nazi War Crimes in Gdańsk, after performing the exhumation and investigation, in the announcements published in *Dziennik Bałtycki* at the end of 1979 listed the names of 16 people who were shot by the Germans in the execution on the 11th of January 1940, including the name of Dr Kręcki.

Keywords: Gdańsk Pomerania, Young Kashubians, fight for Polish independence, Polonia of the Free City of Danzig, German Nazi concentration and extermination camp Stutthof